

тів маркетингу-мікс / К.А. Цимбалюк // Економіка та суспільство. 2017. № 9. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/journal-9/16-stati-9/924-tsimbalyuk-k-a>.

5. Рихліцька О.Д. До питання корпоративної етики в сучасній організації / О.Д. Рихліцька // Гуманітарний

часопис. 2011. № 1. С. 89-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumc_2011_1_14.

6. Мельник Л.Г. Економіка розвитку: монографія / Л.Г. Мельник. Суми: «Університетська книга», 2006. 662 с.

БАЗОВИЙ КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ В КОНТРОЛІНГУ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

BASIC CRITERIA OF EFFICIENCY IN MACHINE-BUILDING ENTERPRISE CONTROL

Досліджено зміст систем контролінгу, орієнтованих на результативну діяльність підприємства. Проаналізовано критерії ефективності, що використовуються у системах контролінгу. Досліджено і зіставлено інформативність показників фінансових результатів і показника економічної доданої вартості. Сформульовано пропозиції щодо організації змісту контролінгу машинобудівного підприємства з використанням показника економічної доданої вартості як індикатора управління поточною ефективністю і формування потенціалу розвитку.

Ключові слова: машинобудівне підприємство, контролінг, критерії ефективності, фінансові результати, економічна додана вартість.

Исследовано содержание систем контроллинга, ориентированных на исходную деятельность предприятия. Проанализированы критерии эффективности, используемые в системах контроллинга. Исследована и сопоставлена информативность показателей финансовых результатов и показателя экономической добавленной стоимости. Сформулиро-

ваны предложения по организации содержания контроллинга машиностроительного предприятия с использованием показателя экономической добавленной стоимости как индикатора управления текущей эффективностью и формирования потенциала развития.

Ключевые слова: машиностроительное предприятие, контроллинг, критерии эффективности, финансовые результаты, экономическая добавленная стоимость.

The content of existing systems of controlling, focused on the resultant activity of the enterprise is investigated. The efficiency criteria used in controlling systems are analyzed. The informative indexes of financial results and the indicator of economic added value are researched comparatively. The proposals on organizing maintenance content of the machine-building enterprise with the use of the indicator of economic added value as an indicator of management of current efficiency and formation of development potential are formulated.

Key words: machine-building enterprise, controlling, efficiency criteria, financial results, economic added value.

УДК 331:658.15(621)

Лемішовський В.І.

аспірант кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій

Львівський університет бізнесу та права

Постановка проблеми. В умовах сучасної економіки вітчизняні підприємства змушені використовувати адекватні для цих умов як концепції управління, так і методи й інструменти, спроможні узгодити операційні та стратегічні цілі. З низки різних причин у вітчизняній практиці не можна використовувати інструментарій, розроблений для підприємств розвинутих економік. У багатьох вітчизняних розробках обґрунтовується доцільність використання системи контролінгу як виду економічної діяльності, яка, як вважається, «могла би стати важливим інструментом виходу українських підприємств із кризового стану» [1]. Зокрема, обґрунтовується позиція щодо доцільності надання такій системі конкретної цільової орієнтації: «існує необхідність застосування контролінгу фінансових результатів, оскільки одним із ключових моментів їхньої роботи є отримання очікуваної прибутковості [2, с. 331].

Під контролінгом розуміють концепцію ефективного управління економічною системою з метою

забезпечення її сталого і тривалого функціонування в постійно змінюваному середовищі. Отже, в концептуальному плані йдеться про формування і відстеження у цій системі базового критерію, який би сигналізував про поточну результативність і водночас створення потенціалу розвитку: «контролінг у широкому розумінні визначають як систему управління досягненнями кінцевих результатів діяльності підприємства, а у вузькому – як систему управління прибутком» [3, с. 274]. Аналіз базових засад контролінгу (оперативного і прогностичного) дає змогу дотримуватися позиції, що наявність чітко обґрунтованого та формалізованого критерію (показника, індикатора), придатного для практичних потреб управління машинобудівним підприємством, перетворить впроваджену на вітчизняних підприємствах контролінгову діяльність на додатковий інструмент поглибленого аналізу традиційно оцінюваних об'єктів і факторів. Наведене дає достатньо аргументацій для обґрунтування важли-

вості й актуальності вироблення адекватного для підприємств галузі індикатора ефективності в системі контролінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує про відсутність єдиного узгодженого показника як базового критерію в контролінговій системі: «у фахівців з контролінгу немає єдності в питаннях стосовно цілей і орієнтації на результат» [1]. В узагальненому вигляді дотримуються позиції, що ця система за своїм функціональним призначенням зорієнтована не лише на досягнення оперативних цілей у вигляді отримання прибутку певного обсягу, а й на глобальні стратегічні цілі, якими в сучасній економіці визнаються зростання ринкової вартості власного капіталу економічного суб'єкта, його інвестиційна привабливість тощо.

У теоретичних розробках не сформульовано конкретного показника результатної діяльності для системи контролінгу, а тому науковці переважно оперують показником оголошеного прибутку. Автор сучасної німецької концепції контролінгу Е. Майєр, який є керівником товариства «Економічна наука й практика в системі контролінгу і обліку», визначає контролінг як систему управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності фірми; з певною умовністю, але цей науковець все ж позиціонує контролінг як систему управління прибутком [4]. Подібної позиції, але більш акцентованої спрямованості контролінгу на прибуток, дотримується інший відомий вчений Р. Манн, який інтерпретує контролінг як систему «управління прибутком, яка дає змогу отримати максимальний за цих умов прибуток» [5]. Аналогічної позиції дотримуються й вітчизняні науковці [6], які класифікують цю систему у ракурсі, за яким «контролінг можна назвати системою управління прибутком», відзначаючи при цьому, що «в окремих ситуаціях цілі підприємства можуть бути іншими, проте контролінг, орієнтуючи зусилля підприємства в напрямі таких цілей, має ту ж кінцеву ціль – одержання прибутку» [6, с. 29-31].

Науковці вирізняють оперативний і стратегічний види контролінгу, в яких домінують різні цілі. Зокрема, О.В. Добровольська розмежовує «оперативний контролінг, орієнтований на короткострокові цілі, що контролює основні економічні показники, пов'язані з традиційними прибутками», і наводить доволі «розмиті» критерії стратегічного контролінгу, задекларовані в узагальненому виді як «певна система показників відстеження стратегічних цілей», в якій «контрольованими величинами є такі показники, як цілі, стратегії, сильні і слабкі сторони фірми, шанси і ризики в її бізнесі» [1]. Незважаючи на дискусійність цілеорієнтування і ключового показника ефективного функціонування підприємства, О.С. Петриквіва та А.С. Лубенська дотримуються погляду, що «система контролінгу на підприємстві дасть змогу здійснювати

реальну, незалежну оцінку результатів діяльності, контролюючи процес виконання поставлених цілей, та допоможе забезпечити позитивний фінансовий результат» [2, с. 331]. Загалом у предметній сфері знань дотримується позиція: якщо традиційні системи контролю діяльності базуються на відстеженні минулих подій (базова основа – дані фінансового обліку) з використанням відповідного опрацювання систем показників такого типу, то контролінг за визначенням його функціонального призначення орієнтується також і на майбутні події.

Невирішена частина загальної проблеми полягає в обґрунтуванні необхідності вироблення певного базового критерію (інтегрального, синтезованого показника) для системи контролінгу як цільового орієнтира управління операційною результативністю і довгостроковою ефективністю функціонування машинобудівного підприємства.

Метою статті є теоретичне обґрунтування можливостей і практичної доцільності використання показника економічної доданої вартості та його динаміки, модифікованого з показників поточної прибутковості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій практиці використовують чисельний управлінський інструментарій, зорієнтований на встановлення і контроль показників (критеріїв) ефективності, аналіз їх динаміки та оцінку факторів впливу. У сучасній економіці домінує вартісно-орієнтована концепція управління, зорієнтована на зростання ринкової вартості власного капіталу компанії (ринкова капіталізація), яку, проте, не можна використовувати у вітчизняній практиці. Ефективність функціонування підприємств національної економіки, в т. ч. підприємств машинобудівної галузі, традиційно оцінюється на основі показників про фінансові результати.

Найбільш поширеними інструментами супроводу вартісно-орієнтованого типу управлінської концепції є різноманітні моделі збалансованих систем показників (Balanced Scorecard – BSC). Незважаючи на їх досить таки широке використання у практиці зарубіжних компаній, до недоліків відносять відсутність чіткої послідовності визначення ключових показників, їх взаємозв'язок і взаємозалежність у «проекціях» та їх деталізацію. «Розмитість» критеріїв покривається ринковим механізмом та експертними судженнями. Проте у контексті нашого дослідження слід відзначити відсутність у моделях збалансованих показників формалізованої системи індикаторів (інтегрального показника), які б могли сигналізувати про досягнення цілей або необхідність їх коригування. Для надання більшої формалізації інструментарію такого типу у багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідженнях наводяться пропозиції: «суттєвого недоліку BSC, який міститься у відсутності базо-

вого показника, по якому можна було б виміряти успішність реалізації стратегії й ефективність функціонування фірми, можна було б уникнути поєднанням її із системою економічної доданої вартості (EVA)».

Стосовно впровадження на підприємствах машинобудівної галузі контролінгу, то тут виникає аналогічна проблема, оскільки у традиційних системах контролінгу також відсутній такий критерій, який би зміг збалансувати операційну і довгострокову ефективність. У теоретичних засадах цієї системи передбачається, як тлумачить відомий у цій сфері теоретико-прикладних знань Е. Майєр, що «контролінг являє собою в широкому значенні систему забезпечення виживання підприємства у двох аспектах: короткостроковому (оптимізація прибутку) і довгостроковому – збереження і підтримка гармонійних відносин і взаємозв'язків підприємства з навколишніми його сферами» [4]. Аналітична функція контролінгу полягає у відстеженні, систематизації й аналізі підконтрольних показників, які очевидно не задані аргіогі, а повинні бути сформованими в самій системі контролінгу конкретного підприємства. Виникає питання: які ключові (обмежена кількість) чи ключовий показник доцільно визнати базовим критерієм у системі контролінгу вітчизняних підприємств машинобудування. Якщо взяти пропонувані науковцями «традиційні» показники прибутковості та розраховані на їх основі різного виду похідні коефіцієнтні співвідношення чи індикатори (рентабельності, ліквідності, стійкості тощо), то їх легко можна визначити і без впровадження системи контролінгу. Вироблення стратегічного розвитку (як конкретних цілей, так і критеріїв) для вітчизняних підприємств машинобудування є вкрай складними завданням, а тому питання полягає ще й у тому, що такі показники (індикатори) повинні бути придатними для цілей оперативного управління та супроводжувати стратегію розвитку.

У більшості тематичних публікацій розглядаються два види контролінгу: оперативний і стратегічний. У теорії досить легко описово визначити зміст їх функціональної спрямованості. Проте у практику машинобудівного підприємства не можна впровадити дві паралельні служби, і навіть в одній неможливо формувати інформаційну базу типу «подвійна бухгалтерія». Зрозуміло, що задекларована у цій статті концепція контролінгу є досить спрощеною порівняно з іншими, більш масштабними концепціями контролінгової діяльності. У пропонуваніх для вітчизняної практики «концепціях контролінгу фінансових результатів домінує орієнтація на загальні фінансові результати без урахування диференціації результатів функціонування окремих підрозділів і служб підприємства. Головна особливість концепції такого типу полягає в тому, що контролінг орієнтований

на поточні завдання менеджменту» [7, с. 10]. Тому нами пропонується замість базового показника прибутковості використовувати показник економічної доданої вартості (EVA), модифікуючи його для кожного конкретного підприємства.

Для контролінгу фінансових результатів (оперативного контролінгу цільової орієнтації) характерний традиційний інструментарій забезпечення технології формування управлінської інформації на основі аналітичних розрізів даних про обсяги виробництва, витрати, структуру прибутків тощо. При цьому використовують інформаційний складник планування, бюджетування, моделювання, регулювання та ін. Застосування у цьому типі контролінгу відомих аналітичних розрахунків, орієнтованих на ухвалення управлінських рішень, також є необхідним (використання методу «директ-костінг», формування, аналіз і моніторинг підконтрольних показників, у т. ч. за відхиленнями, методик встановлення взаємозв'язків і взаємозалежностей між показниками тощо). При цьому можуть також використовуватися і різні моделі та методи розрахунку беззбиткової діяльності підприємства загалом чи окремих видів діяльності або продукції (наприклад, розрахунок маржинального прибутку, метод внутрішньої норми прибутковості, методи порівняння витрат і результату або рівнів рентабельності та ін.).

У сучасній практиці аналізу і діагностики ефективної (результативної) діяльності машинобудівного підприємства найчастіше використовується (табл. 1) загальна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансовий результат до оподаткування, чистий фінансовий результат чи ін. модифіковані види фінансових результатів.

При цьому використовується система коригувальних показників (табл. 2), які мають за мету показати вплив інших, аніж основний вид діяльності, результатних факторів, включаючи норми державної фіскальної політики. До них найчастіше відносять фінансові доходи (витрати), інші доходи (витрати), суми витрат з податку на прибуток.

Як видно з таблиць, наведені в них дані не мають достатньої інформативності з погляду перспектив розвитку підприємства і через вплив кон'юнктурних факторів і динамічної зміни української трансформаційної економіки не можуть бути надійною базовою основою для прийняття ефективних і цілеорієнтованих управлінських рішень. Наведені в таблиці 1 показники досить очевидно засвідчують ці аргументування. Так, наприклад, фінансовий результат діяльності ПАТ «Дрогобицький машинобудівний завод» скоригований на інші доходи та витрати, причому доходи від іншої діяльності становили 8 тис. грн. тільки у 2014 р., проте витрати були понесені щорічно в розмірах відповідно 156 тис. грн., 160 тис. грн., 172 тис. грн. Що стосується машинобудівних під-

приємств, які здійснювали протягом аналізованого періоду фінансову діяльність, то витрати від такої діяльності значно перевищують доходи від неї. Так, за доходів від фінансової діяльності ПАТ «Одеський машинобудівний завод» у розмірах 38 тис. грн. у 2014 р., 185 тис. грн. у 2015 р. та 204 тис. грн. у 2016 р. витрати становлять відповідно 2776 тис. грн., 3819 тис. грн., 3509 тис. грн., аналогічне співвідношення доходів і витрат від фінансової діяльності у ПАТ «Дружківський маши-

нобудівний завод», ПАТ «Харківський машинобудівний завод», ПАТ «Бериславський машинобудівний завод».

Традиційні показники фінансових результатів діяльності підприємства, такі як абсолютний фінансовий результат (чистий прибуток) і розраховані на його основі відносні показники (рентабельність активів, власного капіталу, інвестицій, показники оборотності і ліквідності) не враховують величину реальних та фінансових інвестицій. Зокрема, на їх

Таблиця 1

Базова формалізована інформація про фінансові результати машинобудівних підприємств за 2014-2016 рр.

	Фінансовий результат від операційної діяльності			Фінансовий результат до оподаткування			Чистий фінансовий результат		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
ПАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	(2124)	(4089)	(1752)	(2272)	(4249)	(1924)	(2379)	(4249)	(1924)
ПАТ «Одеський машинобудівний завод»	(6877)	(10079)	(6553)	(9661)	(13719)	(9261)	(9229)	(10230)	(9261)
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	(42482)	(9760)	83599	(385465)	(133509)	50692	(312134)	(121658)	35401
ПАТ «Харківський машинобудівний завод»	76672	(17787)	(43140)	77870	(40512)	(41164)	81347	(37948)	(37254)
ПАТ «Коростенський машинобудівний завод»	(1595)	(1212)	(1961)	(1708)	(351)	(1296)	1708	(351)	(1296)
ПАТ «Бериславський машинобудівний завод»	7	(10807)	(4959)	(31047)	(50525)	(27161)	(31023)	(50748)	(27178)
ПАТ «Бердичівський машинобудівний завод»	(3038)	(7973)	11769	(11475)	(21952)	9148	(11493)	(21952)	9146
ПАТ «Радомишльський машинобудівний завод»	424	(243)	(82)	36	(2)	(71)	30	(2)	(71)

Таблиця 2

Інформація про коригуючі показники фінансових результатів машинобудівних підприємств за 2014-2016 рр.

	Фінансові доходи (фінансові витрати)			Інші доходи (інші витрати)			Витрати (доходи) з податку на прибуток		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
ПАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	-	-	-	8 (156)	- (160)	- (172)	107 -	-	-
ПАТ «Одеський машинобудівний завод»	38 (2776)	185 (3819)	204 (3509)	- (46)	- (6)	599 (2)	432 -	3489 -	-
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	83392 (436375)	6 (123755)	4150 (37057)	-	-	-	73331 -	11851 -	- (15291)
ПАТ «Харківський машинобудівний завод»	30783 (31585)	4616 (22873)	148 (2640)	-	-	-	3477 -	2564 -	3910 -
ПАТ «Коростенський машинобудівний завод»	- (135)	- (31)	-	25 (3)	1156 (264)	701 (36)	-	-	-
ПАТ «Бериславський машинобудівний завод»	852 (31952)	9876 (48507)	8273 (27980)	97 (51)	33 (1120)	114 (2609)	24	- (223)	- (17)
ПАТ «Бердичівський машинобудівний завод»	(758)	1 (955)	2 (71)	180 (7859)	513 (13538)	2421 (4973)	- (18)	-	- (2)
ПАТ «Радомишльський машинобудівний завод»	(395)	-	-	7 -	250 (9)	11 -	- (6)	-	-

основі не можна жодним чином відстежити чинник часової дистанції між інвестиціями та отриманням віддачі на вкладений капітал. У сучасній економіці домінує критерій успішної реалізації стратегії будь-яким ринковим суб'єктом – створення додатної вартості бізнесу. Якщо суб'єкт сучасної ринкової економіки не спроможний генерувати достатній економічний прибуток протягом певного періоду часу, то його виживання в сучасних умовах стає проблематичним. Керівництво вітчизняних машинобудівних підприємств повинно бути зацікавлене у задоволенні інтересів інвесторів і має регулювати витрати та економічну вартість хоча б для забезпечення мінімального рівня рентабельності вкладеного капіталу.

У сучасних умовах менеджмент машинобудівного підприємства повинен мати за мету не тільки забезпечення фізичних обсягів виробництва, а і прагнення до створення додаткової вартості. Саме тому нами пропонується використання методу економічної доданої вартості, який належить до групи методів витратного підходу і таких, що поєднують балансову оцінку активів підприємства з аналізом інших об'єктів, результати якого формують групу фундаментальних показників. Залежно від специфіки, умов функціонування і характеру діяльності конкретного підприємства ці показники можуть мати різний компонентний набір. Наприклад, відомий вчений у сфері менеджменту А. Дамодаран рекомендує використовувати рентабельність вкладеного капіталу та коефіцієнт реінвестування. У його моделі зростання прибутку зумовлюється фундаментальними показниками підприємства – рентабельністю активів та політикою підприємства у сфері реінвестування [8].

Для вітчизняних підприємств машинобудування найважливішим є набуття інвестиційної привабливості, визначальними критеріями якої є окупність інвестиційних джерел (у т. ч. їх забезпеченість зростанням вартості бізнесу машинобудівного підприємства), оборотність капіталу, рентабельність власного капіталу тощо. Візуально, як результат контролінгу, характеристику таких показників та їх взаємозв'язок і взаємозалежність можна демонструвати за допомогою інструменту «фінансова павутина», на основі якого пояснюється зв'язок основних об'єктів. На вертикальній осі покладаються показники обороту всього вкладеного капіталу (джерело фінансування діяльності підприємства), зіставляючи їх з іншими величинами, що характеризують результатну діяльність машинобудівного підприємства.

Виходячи із сучасного стану машинобудівного підприємства, передумов його розвитку, а також потреби враховувати в системі контролінгу сучасні вартісні критерії під час встановлення ефективності функціонування цих суб'єктів господарювання, найбільш виправдано, на наш погляд, використовувати показник економічної доданої вартості (EVA), модифікований з бухгалтерської інформації про прибутки і збитки підприємства. На підставі співвідношень цього й інших фундаментальних показників створюється павутиноподібна мережа взаємопов'язаних критеріїв операційної результативності, яка в динаміці розкриває тенденції до зростання (редукції) власного капіталу (рис. 1).

Традиційно визнається, що в концептуально-методологічному плані головна ідея методу EVA полягає в тому, щоб інформувати власника (інвестора за методом участі в капіталі) про те, чи має для нього цінність суб'єкт господарювання, насамперед той факт, чи прибутковість вкладеного капіталу перевищує витрати на капітал. Безперечно, як із цього погляду, так і виходячи з потреб внутрішньогосподарського управління, сам по собі показник EVA не надто інформативний, а тому основне завдання контролінгу пропонованого типу полягає у відстеженні його динаміки. Вважається, що показник економічної доданої вартості достатньою мірою корелює із вартістю власного капіталу на ринках капіталу та інвестицій (в т. ч. і тих суб'єктів ринкової економіки, які не розміщують своїх акцій на фондових біржах) та індикативно характеризує ризики інвесторів. Така змістова характеристика подається у вітчизняних та зарубіжних публікаціях, де наводяться аргументи на користь використання показника економічної доданої вартості: «оцінка діяльності фірми в цілому й окремих її підрозділів на основі EVA має певні переваги перед традиційними показниками: підвищення ефективності використання власного капіталу фірми за рахунок інвестування в проект з позитивним економічним, а не бухгалтерським прибутком; більш об'єктивна оцінка кожного керівника у забезпеченні економічного прибутку фірми» [9, с. 69]; «аналіз EVA і його

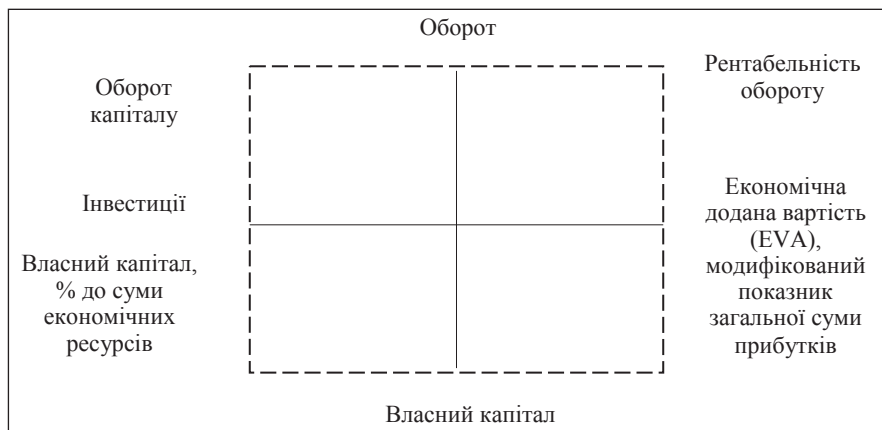

Рис. 1. Модель павутиноподібної мережі критеріїв результативності

зміни, розраховані за даними звітності минулих років, подає точкову оцінку ефективності управління, і часто його доцільно застосовувати в системі стимулювання менеджерів» [10, с. 16].

У системі контролінгу передусім важливо розкрити обґрунтований для конкретного машинобудівного підприємства метод трансформації результатних фінансових показників у показник економічної доданої вартості. Методологія оцінювання ефективної діяльності підприємства за показником економічної доданої вартості є індикативною щодо спроможності компенсувати інвестований капітал, а тому для вітчизняних підприємств машинобудівної галузі, розвиток яких пов'язується з інвестиційними джерелами, її адаптація до умов їхньої діяльності та об'єктивний вимір цього показника є суттєвим для управлінських рішень. Значущість цього показника в управлінні машинобудівним підприємством висуває високі вимоги передусім до встановлення його критеріального рівня. Дуже важливо аргументувати його рівень і досяжні зміни для підприємств національної трансформаційної економіки загалом, підприємств машинобудівної галузі і конкретного підприємства зокрема. У світовій теорії і практиці існують значні розбіжності у критеріальному рівні показника економічної доданої вартості для компаній розвинутих економік та суб'єктів господарювання економік, що розвиваються. На наш погляд, нормативне (розроблене) значення цього показника має бути обґрунтованим для кожного окремого підприємства машинобудівної галузі.

З погляду загального процесу й окремих у ньому процедур агрегування показника економічної доданої вартості в системі контролінгу відзначимо, що загалом він являє собою формалізований у певний спосіб (вибір альтернатив у бухгалтерських стандартах) фінансовий показник. За своїм змістом і оперуванням показник EVA споріднений з іншими показниками фінансового характеру, такими як, наприклад, TSR (показник сукупної акціонерної доходності), ROI (рентабельність інвестицій), RONA (рентабельність чистих активів) або ROE (рентабельність акціонерного капіталу). Синтез цих коефіцієнтних складників дає змогу дійти висновку про успіхи підприємства, які ведуть до зростання його ринкової позиції (трансформація результативності операційних показників у критерії вартісної орієнтації через аналітичний показник економічного прибутку). З погляду прийняття управлінських рішень цей критерій дає змогу виробити орієнтири для управлінської системи з метою збалансування процесів операційної результативності і формування потенціалу для подальшого стабільного функціонування підприємства.

Базова величина показника економічної доданої вартості розраховується на переглянутому

прибутку і вимагає низки коригувань. В узагальненому вигляді методика і зміст визначення величини показника економічної доданої вартості полягають у коригуванні обчисленого в системі обліку прибутку на вартість задіяного капіталу. Процедурно показник економічної доданої вартості як один із різновидів залишкового прибутку визначається на основі коригувань статей фінансової звітності (більш деталізовано з урахуванням даних системи бухгалтерського (аналітичного) обліку), перетворюючи наведену у цих системах інформацію про фінансові результати (прибутки, збитки) і методично обчислений капітал в економічний дохід і реальну величину капіталу. В узагальненому вигляді базова основа такого перетворення має такий зміст і передбачає коригування:

$$EVA = NOPAT - WACC \times Invested\ Capital, \quad (1)$$

де NOPAT – чистий операційний прибуток за вирахуванням податку на прибуток; WACC – ставка середньозважених витрат на капітал; Invested Capital – сума інвестованого капіталу.

Загалом формула модифікованої економічної доданої вартості має вигляд:

$$EVA_j = NOPAT_j^{adj} - WACC \times IC_{j-1}^{adj}, \quad (2)$$

Де adj – adjustments (equity equivalents) – поправка, що враховує зміну капітальних еквівалентів.

У процедурах модифікації показника EVA очевидними є й низка недоліків, які втілені у «класичних» показниках рентабельності з погляду трансформації облікової інформації в економічні показники. У теоретико-прикладній сфері переважно приймається як доведений факт, що показник EVA, розрахований на основі бухгалтерської WACC, повністю еквівалентний економічному прибутку (економічному доходу). Таке позиціонування як змісту, так і процесу з перетворення бухгалтерського прибутку у показник економічної доданої вартості (трансформація бухгалтерського показника прибутковості в індикатор характеристики вартості бізнесу) є дискусійним загалом, а для вітчизняних підприємств машинобудування через специфіку як початкового, так і додаткових процесів формування капіталу, а також подальшого відображення його величини в обліку, потребує уточнень: базовим важелем управління в моделі EVA є відносний показник прибутковості інвестованого капіталу (ROIC).

У теоретичному плані цей показник відносно простий для обчислення, але на практиці існує проблема, яка пов'язана зі зміщенням оцінки щодо дійсної норми прибутковості на підприємствах з великою часткою новопроданих активів і на підприємствах з відносно давно придбаними активами (більшість машинобудівних підприємств). Під час обчислення показника EVA і для компаній розвинутих економік існують проблемні аспекти

(зокрема, у визначенні реальної величини капіталу і визнання доходів). Для вітчизняних машинобудівних підприємств появляється низка додаткових об'єктивних і суб'єктивних проблемних факторів, до яких, на наш погляд, насамперед слід віднести балансову вартість власного капіталу, розраховану у процесах перетворення державних підприємств машинобудування в акціонерні товариства. Крім цього, проблемним залишається і питання щодо урахування в процедурах модифікації EVA середньозважених витрат на капітал (витрати на власний капітал), оскільки низькорентабельна (збиткова) діяльність підприємств машинобудівної галузі була «аргументом» проти нарахування дивідендних платежів на акціонерний капітал: власний капітал прийнято вважати безкоштовним.

Показник EVA є оцінкою справжнього прибутку бізнесу, а тому під час обчислення цього показника (залишковий прибуток) віднімається вартість усього капіталу (власного і залученого), тоді як бухгалтерський прибуток визначається без вирахування вартості власного капіталу. Вартість боргового (залученого) капіталу визначити досить просто, оскільки вона наводиться у фінансовій звітності як «витрати на відсоткові виплати».

Ураховуючи акцент EVA на віддачу власного та інвестованого капіталу, під час модифікації економічної доданої вартості насамперед слід уточнити об'єктивність визначеної величини прибутків у системі бухгалтерського обліку з акцентом на вплив принципів визнання і відображення в обліку доходів і витрат. Це пов'язується з тим, що за сучасної регламентації облікових стандартів загальна сума виручки від реалізації обчислюється за методом нарахувань, а не за сумою отриманих грошових коштів. Це ж стосується і витрат, методи і методика визначення яких мають чисельні альтернативи. У системі таких процедур також віднімають надзвичайні статті (уникнення врахування епізодичної появи надзвичайних доходів і витрат).

Суттєвої трансформації потребує і вартісний вираз активів (матеріальних і нематеріальних), вартісна оцінка яких репрезентує величину капіталу. Традиційно від суми активів віднімають ті, що не використовуються в операційній діяльності; до розрахунку беруться усі активи, які використовуються, але в обліково-звітній системі не наведені; активи доводяться до їхньої реальної (справедливо) вартості. Для модифікації показника економічної доданої вартості на українських підприємствах необхідні насамперед уточнення вартісного виразу нематеріальних активів, які згідно з наведеною офіційною інформацією займають незначну частку у складі сукупної вартості економічних ресурсів, що понижує величину репрезентованого капіталу підприємства. Керівництву машинобудівних підприємств запропоновано провести інвентаризацію наявних, але не формалізованих в офі-

ційній статистиці нематеріальних активів на основі методичних положень «Щодо первісної вартості об'єкта інтелектуальної власності як нематеріального активу» і на основі експертних оцінок та застосування коригувальних процедур «методом зменшення корисності активів» поставити їх на баланс. Вартість таких активів для розрахунку показника EVA повинна капіталізуватися, а не списуватися на витрати. Отже, величина капіталу повинна бути відкоригована на величину капіталізованих активів (за мінусом нагромадженої амортизації).

На машинобудівних підприємствах у складі виробничих запасів обліковується вагома частка неліквідних активів, викривлюючи тим самим показники рентабельності використання сукупних активів. Тому для надання більшої об'єктивності показнику EVA необхідним є коригування вартісного виразу загальної суми продуктивних активів.

Амортизація як грошовий компонент витрат вираховується під час обчислення як прибутку, так і EVA. У базових методиках розрахунку EVA припускають, що ця величина є еквівалентною бухгалтерському значенню амортизації. Для отримання точного значення вимірника EVA слід зробити відповідні поправки. Зокрема, виходячи з реального стану технологічного процесу на машинобудівних підприємствах необхідним є застосування виробничого методу амортизації, а також уточнення амортизаційних відрахувань на моральний знос технологічного обладнання. На величину традиційно нарахованої амортизації на нематеріальні активи повинна бути відкоригована величина NOPAT.

Різноманітні резерви (наприклад, найчастіше використовуваний резерв на сумнівну дебіторську заборгованість) включаються у розрахунок вартості капіталу. Збільшення суми резерву за поточний період додається до суми прибутку для розрахунку величини NOPAT. Відтерміновані податки – їх загальна сума додається до величини капіталу (несплачені податки задіяні як капітал). Для розрахунку NOPAT приріст суми відтермінованих активів також додається до суми прибутку періоду, що аналізується. Виходячи зі специфіки і характеру діяльності окремого підприємства, є необхідними також інші коригування.

Загалом можна обґрунтовувати доцільність заміни прямого використання показників прибутковості, а застосовувати показник економічної доданої вартості (*Eva*[®] – концепція управління на основі показника економічної доданої вартості). Для оцінки ефективного функціонування машинобудівного підприємства розрахункову величину індикатора економічної доданої вартості пропонується використовувати на суто традиційній базовій основі, враховуючи наведені підходи до його модифікації. Обчислений у пропонований спосіб показник економічної доданої вартості обґрунтовується адекватним для встановлення операційної резуль-

тативності діяльності підприємства і є доцільним для управління розвитком підприємства, передусім на основі динаміки його змін.

Цей індикатор для аналітичності розкривається за формулою:

$$\Delta Eva_{ij}^{\Phi} = \left(1 + \frac{Eva_{ij} - Eva_{ij-1}}{Eva_{ij-1}}\right), \quad (3)$$

де Eva_{ij} – показник економічної доданої вартості за розрахунковий період, Eva_{ij-1} – показник економічної доданої вартості за попередній період.

Адаптивну систему контролінгу в системі управління машинобудівним підприємством для оцінювання та аналізування загальної ефективності пропонується будувати на ключовому індикаторі, вираженому показником економічної доданої вартості, його зміни у динаміці, ще й тому, що цей показник (як і інші фінансові показники) можна «розкласти» на окремі складники. Ця особливість дає змогу «прив'язати» індикатор створення вартості до певної групи працівників або структурних підрозділів підприємства і в такий спосіб отримати певні критерії для мотиваційних програм.

Висновки. Натепер як в українській теоретичній науці, так і у практиці вітчизняних підприємств, у т. ч. машинобудівної галузі, не існує ані достатньо обґрунтованої теоретико-концептуальної основи, ані досвіду впровадження такого типу контролінгу, який, формуючи певний критерій, координує управлінське рішення на збалансування операційної результативності й одночасно є індикатором формування потенціалу довгострокового функціонування. Пропоновані для вітчизняних підприємств моделі контролінгу переважно зорієнтовані на витрати і доходи з оцінкою показників прибутковості. Прибутковість характеризує звичайну поточну результативність діяльності підприємства, а введення в систему контролінгу пропонованого показника економічної доданої вартості (його динаміка) допомагає спрямовувати зусилля управлінської ланки всіх рівнів не просто на отримання прибутку, а й на зростання акціонер-

ної власності (інвестиційна привабливість підприємств машинобудівної галузі).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Добровольська О.В. Контролінг як засіб створення довгострокових конкурентних переваг на підприємстві / О.В. Добровольська // Ефективна економіка. 2010. № 1. URL: www.economy.nayka.com.ua/?op=18&z=111.
2. Петриквіва О.С. Організація контролінгу фінансових результатів діяльності підприємства / О.С. Петриквіва, А.С. Лубенська // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне видання Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. 2017. № 18. С. 327-331.
3. Партин Г.О. Завдання та основні функції фінансового контролінгу на підприємстві / Г.О. Партин, Г.Т. Гирик // Науковий вісник НЛТУ 2013. Вип. 23.8. С. 272-276.
4. Майер Э. Контроллинг как система мышления и управления / Майер Э.; пер. с нем. Ю.Г. Хукова и С.Н. Зайцева; под. ред. С.А. Николаевой. М.: Финансы и статистика, 1993. 96 с.
5. Ман Р. Контроллинг для начинающих / Ман Р., Майер Э. / пер. с нем. Жукова Ю.Т.; под ред. с предсл. Ивашкевича В.Б. 2-е. изд., перераб. и доп. М.: Финансы и статистика, 1995. 304 с.
6. Контролінг – від теорії до реалізації на практиці: [монографія] / В. Прохорова, Л. Мартюшева, Н. Петрусевич, Ю. Прохорова. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. 198 с.
7. Контролінг. Навчально-методичний посібник / Садченко О.В., Нічітайло Н.С. Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. 2013. 172 с.
8. Damodaran A. Value Creation and Enhancement: Back to the Future. Los Angeles: Stern School of Business, 1999. 468 p.
9. Голубєва Т.С. Метолологічні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства / Т.С. Голубєва, І.В. Колос // Актуальні проблеми економіки. 2006. № 5(59). С. 66-71.
10. Рассказов С.В. Стоимостные методы оценки эффективности менеджмента компании / С.В. Рассказов, А.Н. Рассказова // Финансовый менеджмент. 2002. № 3. С. 12-20.